

Agresivnost kod djece

Andabaka, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:567928>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Iva Andabaka

AGRESIVNOST KOD DJECE

Diplomski rad

Zagreb, srpanj 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Iva Andabaka

AGRESIVNOST KOD DJECE

Diplomski rad

Mentor rada:

Prof. dr.sc. Siniša Opić

Zagreb, srpanj 2023.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. NEPOŽELJNA PONAŠANJA U PREDŠKOLSKOJ DOBI	3
2.1. <i>PROCJENA PONAŠANJA – NEPOSREDNE METODE</i>	3
2.2. <i>FUNKCIONALNA PROCJENA PONAŠANJA</i>	5
2.3. <i>SOCIOMETRIJA</i>	7
3. STRATEGIJE PREVENCIJE	8
4. STRATEGIJE INTERVENCIJE	10
4.1. <i>STRATEGIJE INTERVENCIJE – GAŠENJE</i>	10
4.2. <i>STRATEGIJE INTERVENCIJE – DIFERENCIJALNO POJAČANJE</i>	11
5. AGRESIVNO PONAŠANJE I OSNOVNI UZROCI AGRESIVNOSTI KOD DJECE	13
6. TIPOVI AGRESIVNOSTI	15
7. „NORMALNA“ I „ABNORMALNA“ AGRESIVNOST	17
8. KONTROLA AGRESIJE	19
9. PREVENTIVNI PROGRAMI U DJEČJEM VRTIĆU	21
10. SURADNJA S RODITELJIMA DJETETA AGRESIVNA PONAŠANJA	31
11. SPOLNA RAZLIKA U AGRESIVNOSTI	33
ZAKLJUČAK	35
LITERATURA	37
Izjava o izvornosti diplomskog rada	41

SAŽETAK

Najvažnija karakteristika obitelji je toplina emocionalnih odnosa roditelja i djece. Emocionalno ozračje obitelji snažno utječe na djetetov razvoj, na djetetov doživljaj odnosa među ljudima. Kvaliteta odnosa roditelja i djece ovisi o njihovim osobinama. Djeca su različita. Važno je djeci iskazati ljubav i prihvatiti ih onakvima kakvi jesu. Djeca teško podnose nedostatak roditeljske ljubavi. Često roditelji čine sve kako bi ugodili djeci, ali ih udaljuju od sebe, djecu čuva rodbina, dadilja. U takvoj situaciji dijete se ne osjeća voljeno, smatra se neposlušnim, neuspješnim. Smatra da se treba boriti za roditeljsku ljubav, skreće pozornost na sebe raznim oblicima neprimjerenog ponašanja. Ukoliko to ne pomogne, dijete reagira ekstremno agresivno ili se povlači u sebe. Ako roditelji nisu dosljedni u odgajanju djece, može doći do toga da djeca teško nauče što se smije, a što se ne smije, postaju zbunjena. Zato i iskazuju neprimjerena ponašanja.

Često se ne potiče razvoj emocionalne inteligencije kod djece. Dijete doživljava osjećaje od samog rođenja, ukoliko se ta sposobnost ne potiče na vrijeme, dijete će početi negirati osjećaje (Jovančević i sur., 2005). Najvažniji oblik emocionalno – socijalnog razvoja je razvoj privrženosti. Sigurno privrženost djeca su znatizeljnija, bolje spoznajno i socijalno razvijena (Starc i sur., 2004). Djeca skrivaju osjećaje da izbjegnu okolinsku reakciju. Roditelji često ne prihvaćaju i ne shvaćaju ozbiljno osjećaje djece. Emocionalnu inteligenciju roditelji potiču razvijanjem vlastite emocionalne inteligencije i sistematskim podučavanjem, ne samo riječima, već i iskustvima. Roditelji trebaju biti iskreni prema djetetu, poticati ga u stvaranju i održavanju prijateljstava, zahtijevati uljudno ponašanje prema drugima, biti autoritativni, učiti dijete upornosti, ne dopustiti djetetu da puno vremena provodi pred televizorom, igrati se s djetetom, poticati dijete da slobodno izrazi što osjeća, njegovati humor, učiti dijete zdravom životu, razvijati optimističan stav prema životu i problemima (Jovančević i sur., 2005).

Najvažniji partneri roditeljima u odgoju djece su odgojitelji u dječjem vrtiću. Odgojitelji trebaju posjedovati kompetencije potrebne za prevenciju poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece, kao i kompetencije potrebne za ostvarivanje partnerskih odnosa s roditeljima. Odgojitelj treba organizirati tematske roditeljske sastanke, individualne tematske sastanke, komunikacijske roditeljske sastanke.

Ključne riječi: agresija, emocionalna inteligencija, prevencija, partnerstvo vrtića i obitelji

SUMMARY

The most important characteristic of a family is the warmth of the emotional relationships between parents and children. The emotional radiation of the family strongly influences the child's development, the child's experience of relationships between people. The quality of the relationship between parents and children depends on their characteristics. Children are different. It is important to show love to children and accept them as they are. Children can hardly bear the lack of parental love. Often, parents do everything to please their children, but keep them away from themselves, the children are looked after by relatives, nanny. In such a situation, the child does not feel loved, he is considered disobedient, unsuccessful. He believes that he should fight for parental love, draws attention to himself through various forms of inappropriate behavior. If this does not help, the child reacts extremely aggressively or withdraws into himself. If the parents are not consistent in raising children, it can come to that children have a hard time learning what to laugh about, and what not to do, they become confused. That's why they show inappropriate behavior.

The development of emotional intelligence in children is often not encouraged. A child experiences feelings from birth, if this ability is not encouraged in time, the child will begin to deny feelings (Jovancevic et al., 2005). The most important form of emotional-social development is the development of attachment. Securely attached children are more curious, better cognitively and socially developed (Starac et al., 2004). Children hide their feelings to avoid environmental reaction. Parents often do not accept and do not take their children's feelings seriously. Parents encourage emotional intelligence by developing their own emotional intelligence and by systematic teaching, not only with words, but also with experiences. Parents should be honest with the child, encourage him to create and maintain friendships, demand polite behavior towards others, be authoritative, teach the child perseverance, do not allow the child to spend a lot of time in front of the television, play with the child, encourage the child to express his feelings freely, nurture humor, teach the child a healthy life, develop an optimistic attitude towards life and problems (Jovancevic et al., 2005).

Kindergarten teachers are the most important partners of parents in raising children. Educators should possess the competences necessary for the prevention of behavioral disorders and risky behaviors of children, as well as the competences necessary for the realization of

partnership relations with parents. The educator should organize thematic parent meetings, individual thematic meetings, communication parent meetings.

Key words: aggression, emotional intelligence, prevention, kindergarten and family partnership

1. UVOD

Dječja ponašanja izražavaju njihove osobne karakteristike, a one su određene mnogim socijalnim utjecajima, socijalizacijom u obitelji, a onda i utjecajima značajnih drugih izvan obitelji (vrtić, škola, skupina vršnjaka) (Janković i Koren, 2001). Svako živo biće ima sebi svojstveno ponašanje, odnosno svoj način djelovanja i razmišljanja. Ljudsko ponašanje je ljudski odgovor na izazove vanjskoga svijeta. Ponašanje je također i vladanje i svladavanje. Za ponašanje je posebno važan stav naspram drugih osoba (Bezić, 2005). Dijete od samog rođenja živi u zajednicama ljudi od kojih uči ponašanju i socijalizaciji, što mu omogućava integraciju u društvo i prilagođavanje ponašanja društvu. Socijalnim interakcijama nastoji se naučiti dijete prihvatljivim oblicima ponašanja. Čovjek je društveno biće. Ali, često se pozitivna socijalna ponašanja ne nauče, nauče „krivo“, ili nedovoljno internaliziraju, pa dolazi do poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece (Kranželić i Bašić, 2008).

Broj djece koja iskazuju probleme u ponašanju sve je veći i veći. Neprihvatljiva ponašanja djece uočavaju se na mnogim mjestima: u obiteljskome domu, na ulici, na igralištu, u trgovini, u restoranu, odgojno – obrazovnim ustanovama. Za mnoga društveno neprimjerena dječja ponašanja odgovorni su odrasli. Odrasli trebaju zadovoljiti osnovne potrebe djece, poticati i razvijati socijalnu kompetenciju djece, samopoštovanje i samopouzdanje, te ih na taj način osposobiti za uspješno funkcioniranje u društvu. Još uvijek je velik broj zanemarene djece, djece koja ne žive u sigurnom okruženju. Društvene su se vrijednosti potpuno promijenile, novac se danas nalazi na samom vrhu ljestvice društvenih vrijednosti. Osnovne ljudske vrijednosti u drugom su planu. U današnje vrijeme malo je roditelja koji provode vrijeme sa svojom djecom na kvalitetan način. Stoga nije čudno kada djeca iskazuju neprimjerena ponašanja. Nije se s djecom radilo na usvajanju prihvatljivih oblika ponašanja. Od velike je važnosti što ranije uočiti rizične čimbenike koji uzrokuju poremećaje u ponašanju djece. Pravodobno poduzimanje kvalitetnih preventivnih mjera pomoći će u sprječavanju razvoja poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja predškolske djece, osigurati im uspješniji prijelaz iz vrtića u školu, te omogućiti postizanje kasnijih uspjeha. Prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja izazov je obitelji, vrtiću, školi, lokalnoj zajednici, a da bi se postigli dobri preventivni rezultati, nužno je njihovo skladno djelovanje. Poremećaji u ponašanju predškolske

djece razlikuju se od poremećaja u ponašanju osnovnoškolske i srednjoškolske djece (Đuranović i Opić, 2013).

Mnogo je poremećaja u ponašanju koja pokazuju predškolska djeca, a u ovome radu osvrnut ću se na agresivnost te naglasiti važnost kvalitetne prevencije.

Mnogi psiholozi izdvojit će agresivnost kao najčešći problem zbog kojega im dolaze roditelji, odgojitelji i učitelji (Živković, 2006).

2. NEPOŽELJNA PONAŠANJA U PREDŠKOLSKOJ DOBI

Nepoželjna ponašanja socijalno su neprimjerena ponašanja takvog intenziteta, učestalosti ili trajanja da se fizička sigurnost same osobe ili drugih dovodi u opasnost ili kao ponašanja koja će ograničiti osobi pristup društvenim događanjima. Nepoželjna ponašanja dijele se na četiri kategorije – autoagresivno (usmjereno prema sebi), agresivno (usmjereno prema drugima), destruktivno (usmjereno na objekte i stvari u prostoru) te ostala nepoželjna ponašanja (verbalno, samostimulirajuće). Prema intenzitetu nepoželjna ponašanja dijele se na: blaga, umjerena i teška nepoželjna ponašanja. Blaga nepoželjna ponašanja su sva ona ponašanja koja su ometajuća za normalno funkcioniranje djeteta i okoline. Blaga nepoželjna ponašanja ne predstavljaju opasnost za okolinu (guranje, verbalno dobacivanje, genitalna samostimulacija). Nepoželjna ponašanja umjerenog intenziteta rezultiraju uništavanjem imovine ili manjim ozljedama sebe ili drugih (sve što rezultira crvenilom). Nepoželjna ponašanja teškog intenziteta smatraju se ponašanja koja predstavljaju značajnu opasnost za zdravlje i sigurnost djeteta ili druge djece i osoba u okolini (šljive, modrice, ogrebotine, ugrizi, podmetanje noge).

Procjena ponašanja počinje primjenom neposrednih metoda procjene ponašanja kojima je cilj što detaljnije opisati nepoželjno ponašanje koje se pojavljuje. Nakon toga slijedi funkcionalna procjena ponašanja (eksperiment ili posredne metode funkcionalne procjene) koja nam omogućava da saznamo potencijalnu funkciju ili funkcije nepoželjnog ponašanja. Nakon procjene ponašanja, kojom smo dobili dovoljno informacija o samom ponašanju te o mogućim uzrocima, slijedi prevencija i intervencija. Poželjno je da se ova dva koraka događaju istovremeno, a ne odvojeno jedan od drugog (stručni aktiv, DV *Travno*, 8.12.2020.).

2.1. PROCJENA PONAŠANJA – NEPOSREDNE METODE

Neposredne metode procjene ponašanja služe za točan opis nepoželjnog ponašanja. To su metode koje se sastoje od opservacije ponašanja u prirodnim situacijama. Poželjno je da ih ispuni što više osoba koje su blisko uključene u interakciju s djetetom (roditelji, odgojitelji, stručni suradnik) kako bi informacije bile što objektivnije i detaljnije, i kako bi se opisom obuhvatilo što više svakodnevnih situacija u kojima se dijete nalazi, a koje dovode do

određenog nepoželjnog ponašanja. Neposredne metode ne otkrivaju funkciju djetetova ponašanja, ne odgovaraju na pitanje zašto se dijete tako ponaša, već služe isključivo za detaljan opis ponašanja. Pod detaljan opis smatra se da će se nakon provedenih metoda moći točno opisati ponašanje, odnosno topografija (točan opis ponašanja, na primjer udara drugu djecu šakom), frekvencija (koliko često), trajanje (koliko traje određeno ponašanje), intenzitet, što najčešće prethodi ponašanju te što slijedi nakon ponašanja, u kojim situacijama se najčešće javlja, kojim danima, kojim satima i slično. Ovakve procjene služe da bi smo vidjeli postoji li povezanost između određenog doba dana, dana u tjednu ili situacije i ponašanja. Dakle, da vidimo javlja li se ponašanje češće u neke dane, u neko vrijeme ili nakon određenih aktivnosti. Ukoliko postoji ta povezanost, možemo predvidjeti određeno ponašanje i mijenjanjem situacija koje prethode ponašanju probati spriječiti pojavu samog ponašanja. Također, ove metode mogu nam dati uvid u primjerenost posljedice. Ako dijete nakon određenog nepoželjnog ponašanja dobiva određenu posljedicu, a ponašanje se i dalje pojavljuje, to može značiti da moramo mijenjati posljedicu jer očito nije učinkovita za to dijete i to ponašanje.

Primjeri neposrednih metoda te kratak opis načina upotrebe:

- Kontrolna lista – kontrolna lista služi kako bi se vidjela frekvencija nekog ponašanja. Ponekad, zbog intenziteta i stresa zbog čestog pojavljivanja nepoželjnog ponašanja, nam se može činiti da se određeno ponašanje pojavljuje stalno. Nakon ispunjavanja ove liste možemo vidjeti kada se ta ponašanja događaju češće te ih tako možemo dovesti u vezu s drugim događajima koji se događaju u to vrijeme. U skladu s tim možemo pokušati prevenirati nepoželjno ponašanje, pogotovo ako pomoću ove liste vidimo da se određeno ponašanje češće javlja u neko određeno doba dana, dan ili čak sat. Kontrolna lista podijeljena je na intervale po satima, ti intervali mogu se podijeliti na različite faze (po 15, 20, 30 minuta ili po 2, 3, 4 sata, ovisno o potrebi). Na ovoj se listi prati samo jedno nepoželjno ponašanje. Ako dijete ispoljava više, topografski različitih nepoželjnih ponašanja, tada se svako nepoželjno ponašanje bilježi na posebnoj listi. Također, poželjno je da listu ispunjava više osoba koje su blisko uključene u djetetovu svakodnevicu kako bi svi zajedno pridonijeli lakšoj promjeni nepoželjnog ponašanja. Ispunjava se na način da kada se određeno ponašanje pojavi, da se u taj vremenski interval stavi znak +.

- ABC lista (antecedent – behavior – consequence / što prethodi – ponašanje – posljedica) – ova lista koristi se za opservaciju nepoželjnog ponašanja. Iz nje saznajemo što je prethodilo ponašanju i što je uslijedilo nakon ponašanja. Iz nje saznajemo koje su to situacije/podražaji koji prethode određenom nepoželjnom ponašanju, a to nam omogućava da eventualno, promjenom tih situacija/podražaja, preveniramo pojavu nepoželjnog ponašanja. Iz drugog dijela liste možemo vidjeti što je uslijedilo nakon ponašanja. Iz tog dijela možemo saznati ima li ta posljedica učinka. Ako cijelo vrijeme nakon određenog ponašanja dajemo djetetu istu posljedicu, a ponašanje se i dalje pojavljuje, moguće je da je ta posljedica zapravo nagrada djetetu tj. cilj djetetova nepoželjna ponašanja te da ju je potrebno promijeniti. Za potpuno razumijevanje cilja djetetova ponašanja potrebno je napraviti funkcionalnu procjenu ponašanja posrednim metodama procjene. ABC lista ispunjava se na jednostavan način. Kada se pojavi određeno nepoželjno ponašanje, osvijestimo što je prethodilo tom ponašanju i u dio tablice „što je prethodilo ponašanju“ pod razlog koji je prethodio upišemo broj 1. Nakon toga u rubrici „što je uslijedilo“ također pod situaciju koja je uslijedila upišemo broj 1. Kada se to ponašanje ponovno pojavi, napravimo istu proceduru, ali upisujemo broj 2. Ispod tablice nalazi se traka sa događajima. Ako taj određeni dan opserviramo djetetovo ponašanje, na toj traci označimo koliko smo brojeva zabilježili i u kojem vremenskom intervalu (stručni aktiv, DV *Travno*, 8.12.2020.).

2.2. *FUNKCIONALNA PROCJENA PONAŠANJA*

Funkcionalna procjena ponašanja znanstveno je utemeljen pristup koji omogućuje postavljanje hipoteza o odnosima između pojedinih događaja u okolini i ponašanja. Ove metode procjene omogućuju nam da razumijemo funkciju (svrhu) ponašanja te da u skladu s njom, sastavimo učinkovit plan prevencije i intervencije. Provođenje funkcionalne procjene ponašanja ima svrhu bolje razumijevanje nepoželjnog ponašanja kao i konteksta u kojem se nepoželjno ponašanje ponavlja, glavni ishod ovog procesa je razvoj djelotvornog, relevantnog plana podrške, odnosno intervencije.

Funkcionalna procjena ponašanja dijeli se na metodu eksperimenta i posredne metode procjene ponašanja. Metoda eksperimenta je najsvestranija, najrigoroznija i najpreciznija metoda procjene nepoželjnih ponašanja. Ona nam jedina s vrlo visokom sigurnošću može otkriti

uzrok ponašanja. Međutim, ona je odgojiteljima relativno nedostupna. Smiju ju provoditi samo posebno educirani stručnjaci. Ova metoda uključuje simulaciju određenih situacija za koje se pretpostavlja da uzrokuju nepoželjna ponašanja te stavljanje djeteta u njih, kako bi se pratilo da li će te situacije rezultirati pojavom određenog ponašanja. Metode funkcionalne procjene ponašanja koje su odgojiteljima dostupne i koje mogu primjenjivati u vrtićkom okruženju jesu posredne metode procjene. Posredne metode procjene omogućavaju odgojiteljima da, prateći dijete u svakodnevnim situacijama i odgovarajući na niz pitanja u formi intervjua ili skala, dobiju odgovor na pitanje koja je moguća funkcija/svrha djetetova nepoželjnog ponašanja. Također. Poželjno je da te intervjuje ispuni više osoba koje su blisko uključene u djetetov život.

Primjeri posrednih metoda te kratak opis načina upotrebe:

- FAST (Functional Analysis Screening Tool) – FAST lista provodi se u formi intervjua, a bilo bi dobro da ju ispune sve osobe iz djetetovog bliskog života. FAST lista postoji duža i kraća verzija. Rezultat se dobiva na način da se pri dnu zaokruže sva ona pitanja (iz dijela IV) na koja je odgovor bio DA. Redak u kojem ima najviše zaokruženih brojeva je najvjerojatnije uzrok/cilj djetetova nepoželjna ponašanja. Rezultat može ukazivati i na više razloga, ne mora nužno biti jedan razlog određenog nepoželjnog ponašanja.
- MAS (Motivation Assessment Scale) – skala je procjene koja se sastoji od niza postavljenih pitanja koja opisuju određene situacije na koja se odgovara ocjenama od 0 do 6 gdje 0 znači da se ponašanje u navedenoj situaciji nikad ne događa, a 6 da se ponašanje u navedenoj situaciji uvijek događa. Rezultat se dobiva na način da se na dno tablice pokraj broja pitanja napiše broj koji je zaokružen (od 0 do 6) za to pitanje i da se po tim stupcima zbroji rezultat. Ukupan zbroj se podijeli s brojem pitanja (s 4) kako bi se dobio prosječan rezultat toga stupca. Onaj stupac koji ima najveći prosječan rezultat je najvjerojatniji cilj/svrha djetetova nepoželjnog ponašanja.
- Vollmer i Matson, 1999. – skala je procjene ponašanja kojom se također pokušava otkriti cilj/uzrok određenog nepoželjnog ponašanja, međutim njena pitanja već u sebi sadrže pretpostavku uzroka. Rezultat se dobiva na način da se u tablicu ispod za svako pitanje

unese broj kojim je na to pitanje odgovoreno. Nakon toga zbrajaju se bodovi po stupcima, a stupac koji ima najveći rezultat vjerojatno je uzrok određenog nepoželjnog ponašanja (stručni aktiv, DV *Travno*, 8.12.2020.).

2.3. *SOCIOMETRIJA*

Između svih ovih faza bilo bi dobro provesti postupak sociometrije. Sociometrija je postupak kojim se utvrđuje socijalni položaj djeteta unutar određene grupe. Nije rijetko da dijete koje ispoljava određena nepoželjna ponašanja bude socijalno isključeno iz grupe. Sociometrijom se to može zaključiti i na temelju tih podataka odrediti je li potrebna intervencija i na tom području, je li potrebno raditi sa cijelom grupom na smanjenju tog socijalnog isključenja. Sociometrija se radi na način da se svakom djetetu postave 2 pitanja (s kim se najrađe igraš u grupi i s kime se nikako ne voliš igrati u grupi). Bitno je da se pitanja postave individualno kako ne bi došlo do utjecaja drugih na odgovore. Rezultati se mogu obrađivati „ručno“, ali postoje i aplikacije za obradu podataka sociometrije. S obzirom na rezultate sociometrije, planira se i provodi eventualno potrebna intervencija za socijalne odnose u grupi (stručni aktiv, DV *Travno*, 8.12.2020.).

3. STRATEGIJE PREVENCIJE

Dugo su intervencije za uklanjanje i smanjenje neprimjerenih ponašanja bile reaktivne, slijedile su nakon što su se nepoželjna ponašanja pojavila. One, posljednjih desetljeća, uključuju i sve uspješnije strategije prevencije. U strategije prevencije spadaju postupci koji mogu prevenirati nepoželjno ponašanje (promjena kurikuluma, konteksta, učenje prihvatljivih oblika ponašanja) (Doug i William, 2002, prema Stošić, 2008).

Prevenција podrazumijeva prethodnu zaštitu, sprječavanje, izbjegavanje unaprijed (Klaić, 1989, prema Đuranović i Opić, 2013). Najveću odgovornost prema djetetu ima obitelj. U obiteljskome domu djeca stječu prva znanja, usvajaju pravila ponašanja. Kroz odnose sa svojom obitelji djeca grade sliku o sebi i drugima (Đuranović i Opić, 2013).

Psiholozi se slažu da je nepoželjnih ponašanja sve više zbog veće slobode koju današnja djeca imaju, zbog popustljivosti od strane roditelja. Osnovne životne navike djeteta (hrana, spavanje, vježbanje) mogu značajno povećati rizik od razvoja problema u ponašanju. Nepravilna prehrana, premalo sna i nedostatak vježbe utječu na biokemikalije koje određuju emocije i ponašanje. Učinkovita disciplina i aktivnosti koje potiču moralni razvoj djeteta, mogu utjecati na razvoj djetetova mozga. Kada roditelji postave jasne granice i potiču dijete da se ponaša suosjećajno i ljubavno, roditelji razvijaju dijelove mozga koji su odgovorni za samokontrolu djeteta i za pozitivno ponašanje (Shapiro, 2002).

Za pravilan rast i razvoj djeteta najvažniju ulogu, uz obitelj, ima vrtić (Đuranović i Opić, 2013). Vrtić sprječava razvoj poremećaja u ponašanju djece na način da potiče prosocijalno ponašanje, razvija sposobnost suradnje, nenasilno rješavanje sukoba, usklađuje odgojne postupke na relaciji obitelj – vrtić, osposobljava djecu da uvažavaju druge i njihove potrebe, te stvara ugodno i poticajno okruženje (Jurčević-Lozančić, 2005, prema Đuranović i Opić, 2013).

Neke od mogućih preventivnih strategija u odgojno – obrazovnoj ustanovi (stručni aktiv, DV *Travno*, 8.12.2020.):

- osigurati predvidljivo okruženje
- osigurati raspored koji je jasan i predvidljiv

- mijenjati raspored/rutinu
- upoznati dijete s rasporedom današnjeg dana (aktivnostima koje su planirane, promjenama koje su uslijedile)
- dodati nove materijale u prostor
- osigurati materijale prilagođene nivou djetetovih vještina
- prilagoditi prostor aktivnostima
- rad organizirati u manjim radnim skupinama
- osigurati više mogućnosti za uspjeh
- osigurati alternativne načine završavanja zadataka
- osigurati prilike za izbor
- davati pohvale za prikladna ponašanja
- koristiti jasne upute
- kombinirati kratke, jednostavne zadatke s teškim zadacima
- teže zadatke podijeliti na više manjih cjelina
- skratiti zadatke ili aktivnosti
- davati zaduženja djetetu (odgojiteljev pomoćnik)
- davati prilike da donese važne odluke za grupu (npr. izabere između 2 priče)
- koristiti jako poželjne aktivnosti/predmete u svrhu povećanja interesa
- uključivati osobne interese
- planirano davati pozornosti kako bi se smanjila želja za uključivanjem u neprimjerena ponašanja
- smirujuća glazba
- prozračene prostorije
- uklanjati „okidače“ za neprimjerena ponašanja
- davati afirmativne upute, izbjegavati negacije
- gledati dijete u oči (razina očiju, čučnuti) kada mu se daju upute
- najaviti kraj aktivnosti i početak druge
- ubacivati humoristične crtice
- uspostavljati jasna pravila i očekivanja
- uvoditi neke aktivnosti prije intervencija (na primjer, najaviti iduću aktivnost)
- socijalne priče
- žetoniranje

4. STRATEGIJE INTERVENCIJE

Prve bihevioralne intervencije uključivale su primjenu kazne, kao, npr., kratkotrajan i neugodan bolni strujni podražaj u trenutku pojavljivanja nepoželjnog ponašanja. Naglasak je bio usmjeren na oblik ponašanja, nije se pronalazio uzrok nepoželjnog ponašanja djeteta. Intervencije su uglavnom bile usmjerene na posljedicu, a pri tome se uglavnom koristilo kažnjavanje (Stošić, Lisak, Pavić, 2016). Posljednjih je desetljeća cilj prevencije prilagoditi okolinu u kojoj se pojavljuje neprimjereno ponašanje, te učiti djecu novim, prihvatljivim oblicima ponašanja (Stošić, 2009). Prilikom planiranja intervencije potrebno je uzeti u obzir okolinske događaje (Moes i Frea, 2002, prema Stošić, 2009).

U okviru bihevioralnih intervencija koriste se gašenje, diferencijalno potkrepljenje i intervencije koje se temelje na promjeni podražaja (Stošić, Lisak, Pavić, 2016).

4.1. STRATEGIJE INTERVENCIJE – GAŠENJE

Gašenje je postupak u kojem se prekida potkrepljenje koje je prije slijedilo nakon ponašanja što dovodi do smanjenja tog ponašanja. Prije gašenja obavezno je otkriti funkciju nepoželjnog ponašanja kako bismo znali što je to potkrepljivalo nepoželjno ponašanje. Kada otkrijemo da je funkcija nepoželjnog ponašanja na primjer traženje pažnje, proces gašenja zahtijeva da se ta pažnja ukine. Ako dijete lupa rukama po elementu dok traju grupne aktivnosti kako bi odgojiteljica došla do njega i opomenula ga (a funkcionalnom procjenom ponašanja je utvrđeno da je privlačenje pažnje cilj nepoželjnog ponašanja), u toj situaciji odgojitelj bi trebao prestati skretati pažnju na djetetovo ponašanje (Stošić, Lisak, Pavić, 2016). Vrlo je važno dosljedno provođenje programa radi uspješnosti intervencije. Gašenje se rijetko koristi samostalno, većinom se koristi u paru s diferencijalnim potkrepljenjem/pojačanjem (Stošić, 2009).

4.2. STRATEGIJE INTERVENCIJE – DIFERENCIJALNO POJAČANJE

Diferencijalno pojačanje je najčešća strategija koja uključuje posljedice. Diferencijalnim pojačanjem za nepoželjna ponašanja koristi se uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja i usvajanje novih, prihvatljivih oblika ponašanja. Tri najčešće kategorije diferencijalnog pojačanja jesu:

- diferencijalno pojačanje drugog ponašanja (DPD)
- diferencijalno pojačanje inkompatibilnog ponašanja (DPI)
- diferencijalno pojačanje alternativnog/zamjenskog ponašanja (DPA).

Diferencijalno pojačanje drugog ponašanja (DPD) podrazumijeva pojačanje za sva ona ponašanja koja su prihvatljiva. Na primjer, djetetu koje je privlačilo pažnju na sebe skakanjem i vokaliziranjem, damo pojačanje kada to nije radilo. Iako se nepoželjna ponašanja smanjuju, DPD ima i nedostatke. Nedostatak je što se ne podučavaju nova, prihvatljiva ponašanja koje bi dijete moglo upotrijebiti umjesto nepoželjnih ponašanja.

Diferencijalno pojačanje inkompatibilnog ponašanja (DPI) omogućava pojačavanje onih ponašanja koja su fizički inkompatibilna s nepoželjnim ponašanjem, dakle osoba ih ne može izvoditi u isto vrijeme kao i nepoželjno ponašanje. Na primjer, dijete koje stavlja nejestive predmete u usta, dobiva pojačanje (nagradu, pohvalu) svaki puta kada ima „čista“ usta ili kada jede jestivo.

Kod diferencijalnog pojačanja alternativnog/zamjenskog ponašanja (DPA), pojačava se prihvatljivo, a smanjuje neprimjereno ponašanje. Na primjer, odgojitelj daje djetetu radni list, a ono ga baca da bi izbjeglo rješavanje. Potrebno je dijete podučiti ciljanom ponašanju (samostalno dovršavanje radnog lista) i zamjenskom ponašanju (na primjeren način nešto iskazati ili reći) (Stošić, 2009).

Gašenje i diferencijalno potkrepljenje su u kombinaciji učinkovito rješenje. Na primjer, za vrijeme zajedničkih aktivnosti dijete lupa rukama po elementu. Tada mu odgojitelj objašnjava da time ometa djecu i nastoji postići da se i ono uključi s drugom djecom. Funkcionalnom procjenom se uvidjelo da je djetetovo ponašanje pozitivno pojačano kada mu odgojitelj poklanja pažnju. Odgojiteljica je prestala davati pažnju na djetetove reakcije i djetetovo se ponašanje kroz nekoliko dana smanjilo. Ako odgojiteljica daje pažnju djetetu svaki put kada primjerenom digne ruku, pozove ju ili mahne, tada je to DPA, ako odgojiteljica dolazi do djeteta

svakih 5 minuta, obrati mu se, pita ga kako ide, treba li mu pomoć, a da tada nije u nepoželjnom ponašanju, tada je to DPD. Ako se dijete uključuje u nepoželjna ponašanja, odgojiteljica mu tada uskraćuje pažnju – to je gašenje (Stošić, Lisak, Pavić, 2016).

5. AGRESIVNO PONAŠANJE I OSNOVNI UZROCI AGRESIVNOSTI KOD DJECE

Agresivno ponašanje je ponašanje koje ima namjeru nekome / nečemu uzrokovati štetu, neugodnost, kao i nametanje svojih rješenja. Obično se razlikuju verbalna i fizička agresija. Verbalna agresija uključuje vikanje, tužakanje, psovanje, vrijeđanje, a fizička udaranje, čupanje, tučnjavu, premlaćivanje (Milanović i sur., 2014). One spadaju u direktan oblik agresivnosti. Pri socijalnoj agresivnosti povreda žrtvi se nanosi posredno. Socijalna agresivnost („odnosna“ agresija) obuhvaća ponašanja kao što su isključivanja iz grupe, prekidanja prijateljstva, širenja glasina. Dječaci su agresivniji od djevojčica kad se radi o direktnoj agresiji (fizičkoj i psihološkoj), a djevojčice su agresivnije kad se radi o socijalnoj agresiji (Keresteš, 2004, prema Bouillet i Uzelac, 2007).

Agresija može biti namjerna i nenamjerna. Namjerna (neprijateljska) je agresija neposredno uzrokovana izvanjskom situacijom koja je uznemirujuća. Radi se o otvorenu neprijateljskom ponašanju kojim dijete nastoji ostvariti neku dobit za sebe na štetu drugih (osoba, predmeta ili životinja). Nenamjerna je agresija uzrokovana unutrašnjom napetošću. Radi se o destruktivnu ponašanje koje odražava djetetove osjećaje kao što su strah, tuga, radost, ljutitost. Autoagresija agresivno je ponašanje koje je usmjereno prema sebi (dijete grize nokte, čupa kosu, lupa glavom). Potisnuta se agresija ne očituje kroz vanjsko ponašanje, već prema unutarnjem. Najčešće zbog straha od kažnjavanja ukoliko se pokaže agresivno ponašanje.

Razvoju agresije kod djece pridonose život obitelji, institucija, okruženje te biološki faktori. Među faktorima koji se vežu uz obiteljski život ističu se: neuspješno discipliniranje djece od strane roditelja, prečesto kažnjavanje djece i upotreba zabrana u odgajanju djece, emocionalna odbačenost, autoritarni stil odgoja, način obiteljskog života.

Agresija može biti rezultat povećanog emocionalnog uzbuđenja (ljutnja, strah, bijes) u situacijama koje su nelagodne ili frustrirajuće. Agresivno ponašanje jedan je od mogućih načina izlaska iz te neugode.

Sklonost agresivnosti počinje se ustaljivati u ranom djetinjstvu. Dijete će u agresivnim oblicima ponašanja vidjeti izlaz iz mnogih socijalnih situacija. Ako ne nauči nove oblike ponašanja, ako mu okolina daje podršku, povremena agresivnost postat će uobičajeni oblik ponašanja u onim situacijama koje mu nisu ugodne.

Ako je dijete umorno ili gladno, ako je u novoj situaciji, situaciji koja je zahtjevna, s puno djece i/ili s nedovoljnom kontrolom od strane odraslih, veća je vjerojatnost agresivnog ponašanja (Milanović i sur., 2014).

Ako dijete gleda nasilje na televiziji, veća je vjerojatnost da će se dijete ponašati agresivno, pomoću oponašanja nasilja koje gleda, povećanjem količine agresije ili jačanjem tolerancije djece na tuđu agresiju (Vasta, Haith i Miller, 1998).

6. TIPOVI AGRESIVNOSTI

1. Otvoreni i prikriveni tipovi agresivnosti

Otvorenu agresivnost karakterizira sukobljavanje koje je povezano s fizičkim nasiljem. Djeca koja iskazuju otvoreno antisocijalno ponašanje, na neprijateljsku situaciju reagiraju negativnije nego djeca prikrivenog agresivnog ponašanja. Dječaci se češće bore nego djevojčice, ali i djevojčice u osnovnoj školi mogu pokazivati takve oblike ponašanja (Essau i Conradt, 2006).

Prikrivena agresivnost je karakteristična za prikrivene agresivne postupke (krađa, izostajanje iz škole, bijeg iz obiteljskog doma). Djeca koja iskazuju prikriveno antisocijalno ponašanje nisu društvena, bojažljiva su, i nemaju povjerenja u druge, te često dobivaju malo potpore od strane svoje obitelji (Loeber/Stouthamer-Loeber, 1998, prema Essau i Conradt, 2006).

2. Reaktivan i proaktivan tip agresivnosti

Reaktivan tip agresivnosti predstavlja reakciju obrane na stvarnu ili doživljenu prijetnju. Takvo dijete će reagirati agresivno jer nije na primjeren način obradilo socijalne informacije (Essau i Conradt, 2006). Osobe koje su reaktivno agresivne uglavnom iskazuju neprijateljsku agresiju. Takva djeca nemaju povjerenja u druge i često ih se doživljava kao protivnike koji zavređuju nasilje (Crick i Dodge, 1996, prema Essau i Conradt, 2006). Djeca koja su reaktivno agresivna nemaju razvijenu socijalnu kompetenciju, odbačena su od strane druge djece, imaju problem s koncentracijom i s obuzdavanjem impulzivnog ponašanja za razliku od proaktivno agresivne djece (Schields i Cicchetti, 1998, prema Essau i Conradt, 2006).

Proaktivnu agresivnost karakteriziraju situacije kada dijete namjerno iskazuje agresiju u svrhu ostvarenja željenoga cilja ili dominacije nad drugima. Proaktivno agresivna djeca uglavnom su mirna, vjeruju u sebe (Dodge, 1991, prema Essau i Conradt, 2006). Proaktivno agresivna djeca nemaju sposobnost iskazivanja empatije, iskorištavaju druge da bi ostvarila vlastite ciljeve. Ne osjećaju krivnju, agresiju doživljavaju kao prihvatljiv i uspješan način postizanja ciljeva.

3. Relacijska agresivnost

Relacijski tip agresivnosti karakterizira ponašanje kojim se nanosi šteta drugima na način da im se ugrožava socijalni status (Crick, 1996, prema Essau i Conradt, 2006). U osnovnoj se školi kod djevojčica povećava relacijski tip agresivnosti (Hood, 1996, prema Essau i Conradt, 2006). Ovaj tip agresivnosti je za djevojčice jako štetan jer je prijateljstvo djevojčicama jako važno. Ovakva djeca, za razliku od druge djece, iskazuju socijalnu i emocionalnu neprilagođenost. Moguće je da budu odbačena od strane vršnjaka, što može dovesti do impulzivnog, depresivnog, plašljivog i prkosnog ponašanja. Za razliku od druge djece, ovakve djevojčice nisu omiljene i usamljene su (Essau i Conradt, 2006).

4. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost

Kod instrumentalne agresivnosti žrtvina neugoda ili bol, agresoru je nagrada (Feshbach, 1970, prema Essau i Conradt, 2006). Neprijateljska agresivnost ima cilj žrtvi uzrokovati bol, štetu. Što su djeca starija, instrumentalna se agresivnost smanjuje, a neprijateljska raste (Hartup, 1974, prema Essau i Conradt, 2006). Neprijateljski tip agresivnosti više očituju dječaci nego djevojčice, a kod instrumentalnog tipa agresivnosti ne postoji značajnija spolna razlika. Oblici ponašanja instrumentalnog tipa i neprijateljskog tipa agresivnosti mogu se preklapati (Essau i Conradt, 2006).

7. „NORMALNA“ I „ABNORMALNA“ AGRESIVNOST

Agresivno ponašanje česta je pojava kod djece i u određenoj mjeri je normalno. To je način na koji djeca uče i usavršavaju socijalne vještine

Za procjenu ponašanja djeteta, odrasli trebaju dobiti odgovor na ova pitanja:

- Uzrokuje li dijete svojim ponašanjem štetu sebi, drugima?
- Ugrožava li sebe, druge?
- Nanosi li dijete svojim ponašanjem štetu materijalnim stvarima?

Ukoliko su odgovori na ova pitanja potvrdni i ako dijete svojim ponašanjem kod odraslih izaziva ljutnju, radi se o agresivnom ponašanju (Živković, 2006).

Razlike „abnormalnog“ i „normalnog“ ponašanja (Essau i Conradt, 2006, prema Živković, 2006):

- prema vrsti agresivnosti – fizički obračuni česti su kod djece. Ali, na primjer, mučenje životinja odstupa od normalnog ponašanja,
- prema učestalosti, intenzitetu ili duljini trajanja – određeni oblici agresije su normalni u određenoj dobi, ali nisu normalni u nekoj drugoj dobi,
- ako je veliko odstupanje od „normalnog“ za djecu te dobi i spola – ne smatra se normalnim ista količina agresivnosti kod dječaka i kod djevojčica u školskoj dobi,
- ako je ometajuća za dječji razvoj – školski uspjeh, odnosi s drugom djecom...,
- ako je utjecaj na druge štetan.

Socijalne interakcije između djece od 12 do 18 mj. uglavnom su konfliktne. U interakcijama djeca razvijaju i uče kako se mogu izboriti za sebe i riješiti sukobe. Mala djeca pritom usvajaju znanja koja će im kasnije pomoći u njihovoj socijalizaciji. Određena količina agresivnosti vodi uspješnijem svladavanju svakodnevnih zahtjeva (Essau i Conradt, 2006).

Ljutnja, bijes, vrištanje kod malog su djeteta posljedica njegove nesposobnosti da se nosi s određenim emocijama, kao što su, na primjer, frustracije proizašle iz nemogućnosti da dođe do određenog cilja, a takve frustracije mogu biti i uzrokom pojave da djeca grizu. Sasvim mala djeca mogu gristi s ciljem istraživanja, jaslčko dijete može gristi i u samoobrani, kad je zbunjeno okruženjem i ne zna svoja prava ostvariti na drugačiji način. Dijete može gristi i u

namjери da pokaže svoju moć, izrazi potrebu za autonomijom i privuče pozornost. Ujedanje u jaslicama u najvećoj je mjeri instrumentalna agresivnost, odnosno borba za igračke, prostor ili pažnju (Nenadić, 2002).

Napadaji bijesa kod trogodišnje djece su na vrhuncu. Od treće godine djeca na napad prema sebi reaguju uzvraćanjem. Do pete godine djeca su spoznajno i govorno bolje razvijena što im omogućuje izražavanje agresivnosti na verbalan način. U starije djece agresivni ispadi imaju oblik neprijateljskog ponašanja, a cilj im je nanijeti štetu drugima (Cummings i sur., 1989; Hartup, 1974, prema Essau i Conradt, 2006).

Tijekom srednjeg djetinjstva fizička agresivnost i otvoreno antisocijalno ponašanje manji su što je veća sposobnost djeteta da odustane od svađanja (Hartup, 1974, prema Essau i Conradt, 2006). U toj je dobi dječja agresivnost češće namjerna, neprijateljska i reaktivna nego instrumentalna. Starija su djeca sposobnija prepoznati namjere druge djece pa zbog toga raste neprijateljska agresivnost (Essau i Conradt, 2006). Što su djeca starija, sposobnija su razlikovati namjernu od slučajno nanesene štete (Dodge i sur., 1984, prema Essau i Conradt, 2006).

U mladenaštvu je češći prikriveni tip agresivnosti nego otvoreni tip agresivnosti (Essau i Conradt, 2006, prema Živković, 2006). U višim razredima osnovne škole muška agresija prema drugim dječacima je izrazito fizička, a znatno slabija agresivnost prema djevojčicama, a djevojčice pretežno usmjeravaju agresiju prema drugim djevojčicama, najčešće u obliku tračeva (Vasta, 1998, prema Živković, 2006). Doživljavanje ovih oblika napada može biti vrlo bolno. U ovoj je dobi mišljenje vršnjaka jako važno jer se mladi procjenjuju prema tome kako misle da ih drugi opažaju. Roditelji trebaju mladim osobama pomagati savjetima, slušati ih kad god im je potrebno (Živković, 2006).

8. KONTROLA AGRESIJE

Odgoj utječe na prirodu djeteta, pomanjkanje brižnosti može dovesti do agresivnog ponašanja djeteta. Neki roditeljski obrasci nenamjerno podupiru agresivno ponašanje, roditelji koji su topli, brižni mogu imati problema u postavljanju granica djeci. Mnoga djeca koja imaju dobru kontrolu nad svojom agresijom imaju mnogo malih interakcija s odraslima u kojima primaju neverbalne poruke o ograničenjima. Roditelji agresivnog djeteta trebaju pružiti djetetu dodatnu praksu u tome kako se umjesto djelovanjem služiti idejama. Roditelji koji ne ohrabruju igru pretvaranja ili koji ne podupiru emocionalne ideje kada dođe do nošenja s agresijom samo pogoršavaju izazove. Roditelji trebaju pomagati djetetu da uzdigne ljutnju i druge osjećaje u svijet ideja i dopustiti mu unijeti osjećaj u igru pretvaranja i u riječi. Naposljetku će moći rasuđivati o tim idejama. Kada dijete može zamisliti i verbalizirati svoje osjećaje, ima mogućnost zaključivati i raditi inteligentne izbore. Ako roditelji ne pomognu djeci uzdići svoje osjećaje na tu razinu, roditelji zapravo povećavaju vjerojatnost da će dijete djelovati umjesto govoriti o svojim osjećajima. Roditelji trebaju poticati samopromatranje, ohrabrivanje refleksivnog stava prema osjećajima.

Užurbano, prekomjerno kontrolirajuće, strogo držanje (odbijanje) ili povlačenje nisu veoma korisni s agresivnim djetetom. Dijete treba toplinu, ljubav, pažnju i ugodnu spoznaju da je odrasla osoba uz njega. Dijete treba dosljednost u brizi i ljubavi. Potpora puna ljubavi od strane njegove obitelji, dosljednost s odgojiteljima u vrtiću pruža djetetu na svakom stupnju razvoja mogućnosti da uspostavi i ustraje u posebnim odnosima dovoljno dugo vremena da dobije priliku razviti osjećaj suosjećanja i sigurnosti (Greenspan, 2008).

Suočavanje čak i s manjim pogreškama u ponašanju i veća očekivanja od moralnog razvoja djece, osnovni je recept da se razviju suosjećajna i obzirna djeca. Opći faktor rizika za probleme u ponašanju je prenisko roditeljsko očekivanje. Osnovna dužnost roditelja je postaviti norme ponašanja i poučavati dijete o tome kako ih postići. Važno je da roditelji imaju jasnu sliku o tome kakve pozitivne osobine žele da njihovo dijete usvoji. Od druge do pete godine kritično je razdoblje u kojem djeca uče ponašati se prema društvenim normama. Do kraja tog razdoblja trebaju naučiti poštovati druge, pomagati. Razvija im se i unutrašnji osjećaj za ispravno i pogrešno. Ako te osnove nisu usvojene, mogu se pojaviti ozbiljni problemi u ponašanju djece. Djecu se može naučiti ponašanju u pet osnovnih koraka:

1. postavljanje jasnih pravila

2. prepoznavanje, imenovanje i opisivanje lošeg ponašanja
3. upozoravanje
4. provedba posljedica
5. emocionalno razrješenje borbe.

Presudno je zadržati mirnoću – metode discipline su najučinkovitije ako se roditelji ne uzbuđuju i zadrže hladnu glavu u onom što se dešava (Shapiro, 2002).

Roditelji su model za pojavu agresivnosti u djece. Djeca će biti najmanje agresivna ukoliko roditelji ne prihvaćaju takvo ponašanje, ne koriste kazne. Na razvoj agresivnosti kod djece utječe i okolina, osobito braća i sestre. Vjerojatnost razvoja agresivnosti je veća ako dijete takvo ponašanje uočava u svojoj okolini i ako ta okolina tolerira agresiju (Maccoby, 1980; Schaffer, 2000, prema Brajša-Žganec, 2003). Vjerojatnost razvoja agresivnosti povećava i gledanje nasilnih sadržaja na televiziji (Vasta i sur., 1998).

Roditeljske metode odgoja imaju veze s agresivnošću kod djece. Jedan od najizraženijih i najuspješnijih pristupa izlaženju nakraj s agresivnošću je podučavanje roditelja (Kazdin, 1987, prema Vasta i sur., 1998). Psiholozi uče roditelje kako na djelotvoran način odgajati djecu. Roditelji uče upotrebljavati pozitivne izjave umjesto negativnih, te poticati prosocijalno ponašanje kod djece. Roditelji uče i primjenjivati kazne bez tjelesnog nasilja. Takve intervencije često dovode do promjena roditeljskog, ali i dječjeg ponašanja (Horne i Sayger, 1990, prema Vasta i sur., 1998). Agresija se smanjuje i usmjeravanjem na kognitivne procese. Takav pristup primjenjivan je u radu s predškolskom djecom do mladenaštva (Gibbs, 1991, prema Vasta i sur., 1998).

Dječja svakodnevnica bi trebala biti stabilna i predvidiva:

- ako se sve odvija u isto vrijeme, uvijek na isti način, djeca će se osjećati sigurnije
- za smanjivanje napetosti dobro je koristiti sport, rekreaciju, opuštanje
- djeci treba postaviti jasne granice i biti dosljedan u njihovom provođenju
- poticati prosocijalno ponašanje kod djeteta (pomaganje drugima, dijeljenje s drugima, velikodušnost, prepoznavanje tuđih osjećaja i uživljavanje u te osjećaje) (<http://www.vrtic-tratincica.zagreb.hr/default.aspx?id=140>).

9. PREVENTIVNI PROGRAMI U DJEČJEM VRTIĆU

U odgojno – obrazovnoj ustanovi dijete stječe iskustvo s drugom djecom, tako da se suočava i s agresivnošću, koja je svakodnevica djece, kao i pjesma, igra. Dječji vrtić osim sigurnosti i zaštite, mora pružiti i mogućnost socijalizacije. U vrtiću su sukobi svakodnevna pojava, dijete uči da su sukobi sastavni dio života, uči kako ih riješiti (Haug-Schnabel, 1997).

Uvijek postoji mogućnost za pojavljivanje agresivna ponašanja kada na jednom mjestu boravi veća skupina djece. U vrtićkim uvjetima potrebno je usmjeriti se na preveniranje i normaliziranje agresivna ponašanja kako bi se ono svelo na najmanju moguću mjeru. Usmjeravajući agresivno ponašanje prosocijalnom ponašanju, odgojitelji nastoje izbjegavati loše, a rabiti dobre strane toga ponašanja. Odgojitelji bi trebali proširivati svoja znanja o agresivnu ponašanju djece, neznanje je čest uzrok nesigurnosti u postupanju te otežava odlučivanje o vlastitim postupcima u teškim situacijama (Milanović i sur., 2014). Odgojiteljeva kompetentnost, znanja i vještine važni su za postignuća u razvoju djece, i za prevenciju agresivnosti kod djece (Bašić, 2008). Odgojitelji bi trebali povećati vlastitu samokontrolu, povećavati vlastito samopouzdanje – upoznavanje vlastitih emocionalnih reakcija na tuđe agresivno ponašanje, prepoznavanje prvih signala nadolazećih snažnih emocija te pronalaženje osobnih snaga za kontrolu tih emocija.

Uz uobičajene vrtićke standarde kvalitetne organizacije rada važno je:

- organizirati dan na način da djeca borave na zraku i/ili u dvorani kako bi „potrošila“ što više energije u igrama koje uključuju kretanje, što je posebno važno za dječake
- neke dijelove dana obilježiti ritualima, rituali su ugodni načini započinjanja, završavanja ili označivanja nekih aktivnosti ili odnosa, mogu se stvarati na individualnoj ili grupnoj razini, ali uvijek znače poklanjanje pažnje samom odnosu između odraslih i djece ili među djecom, djeca posebno vole rituale pozdravljanja pri dolasku i odlasku (na primjer, svaki tjedan odgojitelj dočekuje djecu novim načinom pozdravljanja koji su prethodno zajedno dogovorili), rituale tijekom obroka te rituale predaha tijekom zahtjevnijih situacija
- zajedno s djecom postaviti i održavati pravila, i mijenjati ih u slučaju potrebe, pravila trebaju biti nacrtana, napisana i postavljena na vidljivome mjestu u sobi odgojne grupe, pravila trebaju biti pozitivni opisi ponašanja, a ne negativni, jer tako djeca znaju što se od njih očekuje

- organizirati tjedan u kojem će biti rezervirano vrijeme za učenje socijalnih vještina.

Djeca koja iskazuju agresivno ponašanje:

- imaju probleme u doživljavanju situacija, osjećaju se ugroženima
- brzopleto donose zaključke
- ne traže dodatne informacije o situaciji, pretjerana emocionalna uzbuđenost tjera ih na akciju
- ne vode računa o drugim osobama uključenima u socijalnu situaciju, prepoznaju samo sebe, svoje potrebe, želje i ciljeve)
- ne znaju naći i uravnotežiti osobno i socijalno prihvatljiv način ponašanja, biraju ponašanje koje ih osobno zadovoljava, koje im daje nadmoć nad drugima i omogućuje im da pridobiju tuđu pažnju.

Socijalne vještine kojima treba usmjeriti pozornost u svrhu preveniranja agresivnosti jesu:

- uočavati različitosti ljudi i situacija
- postavljati pitanja
- prepoznati i izraziti emocionalna stanja te empatija
- dijeliti osobne i zajedničke predmete s drugom djecom i slično
- navikavati na razmišljanje o reakciji.

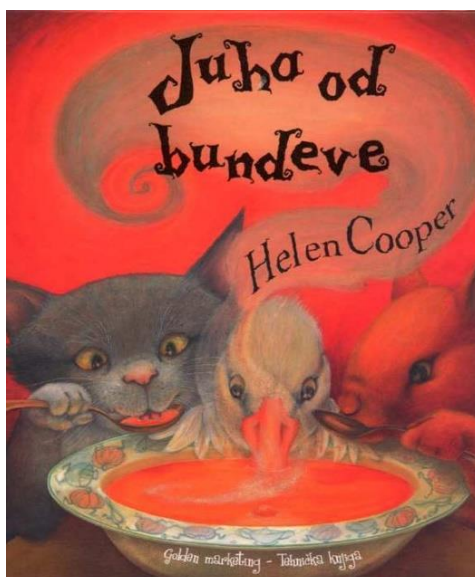
Kartice sa crtežima socijalnih situacija u kojima se djeca uobičajeno agresivno ponašaju također mogu poslužiti za iskazivanje osjećaja, ali i za učenje novih socijalno prihvatljivih oblika ponašanja (Milanović i sur., 2014).

Kartice s osjećajima također mogu biti poticaj za razgovor o osjećajima, razgovor o tome u kojim se situacijama djeca osjećaju sretno, tužno, uplašeno, ljuto.

Slika 1. Igra s kockom i karticama osjećaja (autorski rad)

Putem slikovnica odgojitelj također može djelovati na razvoj socijalnih vještina, primjeri takvih slikovnica su *Figaro – mačak koji je hrkao*, *Dugine boje*, *Juha od bundeve*, kao i putem društvenih igara. Igrajući društvene igre djeca uče gubiti, uče čekati na red, primjeri takvih igara su *Čovječe ne ljuti se*, *Memory*, *Mlin*, *Uspješno do semafora*. Odgojitelj u sobi odgojne grupe treba oformiti razne centre aktivnosti koji će omogućiti djeci druženja u manjim grupama, centre u kojima će djeca razvijati suradnju, govor, kreativnost, rješavanje problema.

Slika 2. Slikovnica „Juha od bundeve“

Preuzeto sa <https://shop.skolskajniga.hr/juha-od-bundeve.html>

Slika 3. Društvena igra „Uspješno do semafora“ (autorski rad)

Slika 4. Centar građenja u sobi odgojne grupe (autorski rad)

Odgojitelji trebaju djeci skrenuti pozornost na osjećaje drugih kako bi razvila predviđanje reakcije i osjećaja drugih na različite događaje. Odgojitelji mogu poslužiti i kao model za predviđanje osjećaja drugih. Odgojitelji agresivnoj djeci mogu pomoći i poticanjem alternativnih interpretacija tuđeg ponašanja. Agresivna djeca odmah drugima pripisuju agresivne namjere. Ali djeca, kad im se pomogne istražiti alternativne namjere koje leže u pozadini neugodnih postupaka druge djece, promijene stajališta i smanje svoju sklonost reagiranja bijesom. Djeci također treba pomoći razviti umijeća pregovaranja i kompromisa (Katz i McClellan, 1999).

Upotreba materijala i aktivnosti:

- lutke se mogu upotrijebiti kako bi djeca iskazala kako se osjećaju oni koji su ugroženi, kako se osjećaju djeca koja očituju agresivno ponašanje, a kako se osjeća odgojitelj
- aktivnosti trčanja, aktivnosti loptom
- novine i stari papir dobri su materijali za neposredno izražavanje ljutnje – rabe se za kidanje, gužvanje, mačevanje
- voštane pastele podatne su za neposredno iskazivanje emocija, ako se i slome, još uvijek su u funkciji; iskazivanje teških emocija (strah, ljutnja, bijes) bojom, linijom ili crtežom pomaže u nošenju s tim emocijama kroz njihovo ventiliranje i imenovanje
- glina je izvrsno ekspresivno sredstvo kojim dijete može pokazati prave emocije ma kako snažne bile – najčešće ljutnju; dijete izrađuje predmet svoje ljutnje pa ga onda gnječi i poslije preoblikuje ili udara po glini ili glinom o neku pripremljenu podlogu, obloženu najlonom
- voda – igre vodom pružaju puno zadovoljstva, opuštaju i troše energiju na zdrav način, igre vodom i u vodi traže posebne pripreme; najlakše ih je organizirati u bazenu i oko njega, ali igre vodom je moguće organizirati i u uobičajenim vanjskim i unutrašnjim vrtićkim prostorima tijekom ljeta (Milanović i sur., 2014).

Slika 5. Igra kuglane (autorski rad)

Slika 6. Igra papirom – grudanje (autorski rad)

Slika 7. Crtanje pastelama (autorski rad)

Slika 8. Igra vodom u sobi odgojne grupe (autorski rad)

Lutka ima važnu odgojnu i obrazovnu ulogu, i poticatelj je kreativnog izražavanja kod djece. Odgojitelji u vrtićima trebaju znati kako poticati dječji razvoj uz pomoć lutke. Djeca u grupi u kojoj odgojitelji vrlo često koriste lutku u radu, više su prosocijalna, a manje agresivna, u odnosu na djecu u grupi u kojoj odgojitelji vrlo rijetko primjenjuju lutku u radu. Lutke pomažu djeci razviti sposobnost razumijevanja stvari iz raznih perspektiva, a to je uvjet za socijalni i emocionalni razvoj djece (Hicela i Sindik, 2011). Dijete počinje oponašati roditelje već na kraju prve godine života, dok u drugoj godini oponaša izgovor riječi, te tako usvaja govor. U predškolskoj dobi dijete oponaša različite aktivnosti odraslih pa time također uči. Oponašanje se nastavlja kasnije u djetinjstvu, u mladosti, i u odrasloj dobi. Njime dijete usvaja znanja i

vještine, ali i „dublje“ vrijednosti. Imitirajući neku osobu, dijete ovladava njome. Roditelji i odgojitelji su glavni modeli u životu djeteta. Mnoga djeca ih oponašaju za vrijeme igranja ili lutkom. Oponašanjem mogu naučiti odgojiteljev odnos prema vršnjacima u odgojnoj grupi te primjenu određenih aktivnosti i materijala za igru. Djeca u vrtiću uče na temelju onoga što čuju i vide od odgojitelja. Djeca od odraslih usvajaju ponašanja kao što su suradnja, odgovornost, suosjećanje, velikodušnost, uslužnost, radoznalost, ali i druge nepoželjne pojave (Diamond, Guralnick i sur., Wittmer i sur., Wilson, prema Hicela i Sindik, 2011). Dijete se u igri sa svojom lutkom identificira sa svojom majkom. Zagospodariti oponašanjem druge osobe znači da si obogatio svoju osobnost. Do mladenaštva u sebe ugradimo osobnost mnogih drugih bliskih nam i dragih ljudi, a ako je ta „gradnja“ društveno pozitivna, i naša će osobnost biti pozitivna (Hicela i Sindik, 2011).

U svrhu prevencije treba znati:

- komunikacijski se modeli uče, to vrijedi jednako i za djecu i za odgojitelje
- odgojiteljeve *Ja – poruke* dobar su način poučavanja socijalno prihvatljivih načina iskazivanja negativnih emocija
- davanje povratne informacije o djetetovu ponašanju važan je način poučavanja o tome kako neko ponašanje utječe na druge ljude
- odgojitelji trebaju biti empatični prema djeci u raznim situacijama
- nije dobro nuditi gotova rješenja – djeca trebaju samostalno dolaziti do načina kako riješiti problem, to je jedini način učenja prosocijalnih strategija rješavanja sukoba.

Postupci kojima odgojitelji mogu normalizirati nadolazeće ili tek započeto agresivno ponašanje jesu:

- signaliziranje – jednom ili dvjema riječima djetetu dati do znanja da naslućuju u kojem smjeru ide njegovo ponašanje, pri tome je odgojiteljevo ponašanje, stav tijela i boja glasa jednako važan dio poruke kao i sam sadržaj
- poziv na pravila postupak je kojim odgojitelj podsjeća dijete da u skupini postoji pravilo kako se ponašati u situaciji s kojom se ono upravo muči, to je potrebno činiti na način da se pravilo ponovi, a da se pri tome bojom glasa ili načinom govora ne drži prodika ili kažnjavanje

- podrška dodirom ili blizinom mora biti nenasilna da bi bila efikasna, dovoljno je da odgojitelj mirno uđe u djetetov vidokrug i time ga podsjeti na to da je tu i da kontrolira situaciju.

Ukoliko agresivno ponašanje već traje, treba djelovati prema njegovu što bržem zaustavljanju, a korisni su sljedeći postupci:

- odgojitelj treba pripremiti djecu na to što će poduzeti u slučaju da se netko agresivno ponaša, na primjer, glasno zapljeskati rukama, kada čuju taj znak, svi će usmjeriti pozornost na odgojitelja
- dodir ili zaustavljanje djetetova pokreta vlastitom rukom, potrebno je vladati svojim emocijama i svojim tijelom
- nakon zaustavljanja ponašanja, potrebno je obaviti razgovor s djecom, razgovor može biti grupni, individualni ili samo s djecom koja su sudjelovala u tom ponašanju

Kada odgojitelj razgovara o agresivnu ponašanje, treba:

- dati svim sudionicima situacije priliku kazati svoje viđenje
- utvrditi činjenice – tko je ili što je bilo ugroženo, osjećaje djece – kako su se osjećali ugroženi, kako promatrači, kako počinitelj agresivnog ispada, a kako odgojitelj
- načiniti plan kako izaći iz situacije
- tijekom nekog vremena pratiti kako to djeca rade.

Za vrijeme razgovora potrebno je čekati da djeca sama predlože rješenja. Ako su djeca manja pa to ide sporije, odgojitelj može u svakoj fazi nuditi nekoliko mogućnosti da djeca sama izaberu onu koja im odgovara. Razgovor je potrebno strukturirati tako da se nakon svake faze vrlo kratko sažme ono što se čulo od djece i tako djeci ponudi uređena slika različitih percepcija ugroženosti, emocija i planova (Milanović i sur., 2014).

Najpoznatiji preventivni programi za djecu predškolske dobi (predavanje, ufzg, 17.5.2017.):

- Incredible Years: za djecu 4 – 8 godina s problemima ponašanja, ima zasebne trening programe za odgojitelje, roditelje i djecu, koristi se u 24 zemlje
- PEP program iz Njemačke: Prevencijski program za eksternalizirane probleme ponašanja; sastoji se od grupnih treninga roditelja i odgojitelja djece 3 – 6 godina, cilj je poboljšati odgojiteljsku praksu, interakcije s djetetom i roditeljsku kvalitetu života, ukupno ima 10 susreta, svaki u trajanju 90 – 120 minuta, 5 – 6 sudionika

- CAP program: CAP (Child Assault Prevention) je program primarne prevencije zlostavljanja djece, CAP je osmišljen 1978. godine u SAD – u, danas se provodi u 20 – ak zemalja svijeta, u Hrvatskoj se CAP provodi od 2000. g., verificiran je od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, provodi se u gotovo svim županijama, u školama i vrtićima

Komponente preventivnih programa:

- dio usmjeren na poboljšanje socijalnih kompetencija (npr. učenje djeteta kako da stvori i održava prijateljstva, kako da rješava probleme)
- dio usmjeren na poboljšanje emocionalnih kompetencija (prepoznavanje svojih i tuđih emocija, samoregulacija emocija)
- dio usmjeren na razvoj verbalno – lingvističkih sposobnosti
- dio usmjeren na smanjenje ljutnje
- dio usmjeren na akademske kompetencije (vježbanje grafomotorike, razumijevanja, predčitalačkih vještina)
- mnogi programi imaju komponente usmjerene na odgojitelje, roditelje i djecu kojoj je potreban tretman

10. SURADNJA S RODITELJIMA DJETETA AGRESIVNA PONAŠANJA

Suradnja s roditeljima ključni je preduvjet prevencije poremećaja u ponašanju kod djece. Roditelji svojim odgojnim postupcima utječu na oblikovanje ličnosti djece. Često roditelji ne posjeduju potrebna znanja o odgoju djece. Mnogi roditelji doživljavaju uspone i padove, uče na svojim greškama i na greškama drugih; ali neki se roditelji ne snalaze. Djeca koja pokazuju probleme u ponašanju uglavnom su djeca roditelja koji se ne snalaze u odgoju djece. To roditeljsko nesnalaženje u ulozi odgoja djece može se očitovati na razne načine, od onih najočitijih pa do onih koji nisu tako očiti. Zato je suradnja s roditeljima jednako važna kao i rad s djecom (Ilijaš i sur., 2004).

Obiteljski odnosi nisu jedini koji su odgovorni za nastanak poremećaja u ponašanju kod djece. Predškolska djeca koja nemaju adekvatne obiteljske odnose imaju rizik za nastajanje poremećaja u ponašanju djeteta. Uz ostale faktore, genetika, uz faktore psiho – socijalnog polja, može se utvrditi uzrok poremećaja u ponašanju djeteta (Bašić, 1990).

Suradnja je vrlo složen proces, za čije je odvajanje potrebno postojanje osnovnog preduvjeta – sudionici trebaju biti zainteresirani uspostaviti suradnički odnos. Dijete se pri polasku u odgojno – obrazovnu ustanovu nalazi u situaciji mijenjanja poznatoga primarnoga socijalnog okruženja – obitelji, s nepoznatim socijalnim okruženjem – vrtićem. Ta dva socijalna okruženja treba približiti, a ne gledati odvojeno. Trebaju se upotpunjavati, a ne razilaziti. Odgojitelji trebaju roditeljima pružati pomoć kako bi postali uspješniji odgojitelji svoje djece. Odgojitelji i roditelji trebaju ostvarivati partnerski odnos, dogovaranjem, međusobnim uvažavanjem, dijeljenjem informacija, zajedničkim donošenjem odluka (Bašić, Koller-Trbović i Žizak, 2005).

Odnos odgojitelja i roditelja djeteta koje se agresivno ponaša uključuje sve standarde dobro pripremljena razgovora koji vrijede uopće. Dječje je agresivno ponašanje često pokazatelj obiteljskoga stila rješavanja problema što može otežati situaciju. Pri tome odgojitelji moraju biti svjesni da narodna „Kakvi roditelji, takvo dijete“, u slučaju agresivnoga ponašanja ne mora uvijek biti točna. Zato je u razgovoru s roditeljima važan ukupni stav odgojitelja prema agresivnosti, a posebno prema agresivnom ponašanju kakvo očituje pojedino dijete. Stoga u razgovoru s roditeljima djeteta sklonoga čestom iskazivanju agresivnoga ponašanja odgojitelji trebaju biti opširno informirani. Odgojitelji trebaju informirati roditelje o pravilima ponašanja koja postoje u skupini, i posebno izdvojiti pravila koja dijete slijedi i ona koja češće ne slijedi.

Odgojitelji trebaju roditeljima opisati situacije u kojima dijete iskazuje agresivna ponašanja, reći što je učinjeno i kakav je bio ishod. Potrebno je naglasiti emocionalnu razinu konkretnoga ponašanja, na primjer, bio je ljutit, rekao je da ga je strah..., te načine na koje se u vašoj skupini izlazi iz ugrožavajućih situacija. Također je potrebno izvijestiti roditelje o tome s kojim se socijalnim situacijama dijete dobro nosi koristeći uobičajena prosocijalna ponašanja, detaljno opisati djetetova postignuća i načine na koje odgojitelji podržavaju ta nova ponašanja.

Roditelje bi bilo dobro pitati koja pravila ponašanja, vezana za situacije u kojima se agresivno ponašanje najčešće pojavljuje (igra, vrijeme obroka i slično), postoje u obitelji i koja od tih pravila dijete uspješno slijedi, a koja ne. Bilo bi dobro pitati i postoje li obiteljske situacije u kojima su roditelji primijetili da se njihovo dijete agresivno ponaša. Potom s roditeljima treba razgovarati o tim situacijama u vrtiću. Također bi bilo dobro pitati kako se oni ponašaju kada njihovo dijete iskazuje agresivno ponašanje, kako se osjećaju, što misle, a što kažu i učine, te što tada kažu i naprave drugi odrasli članovi obitelji.

Ukoliko odgojitelji procjenjuju da je agresivno ponašanje problem u njihovoj odgojnoj grupi, na roditeljskim sastancima komunikacijskoga tipa treba razgovarati o agresivnom ponašanju djece. Roditelje treba upoznati sa spoznajama iz stručne literature, i s iskustvima koje imaju odgojitelji u radu s tom skupinom djece. Posebno treba naglasiti ulogu roditelja i obiteljskih uvjeta u modeliranju agresivnih načina ponašanja. Roditeljima treba detaljno iznijeti razgovor koji odgojitelji vode s djecom nakon agresivnih ispada. I posebno naglasiti koliko je važno da odrasli usklade svoje stavove i reakcije prema djetetovu agresivnu ponašanje i da u takvim situacijama ne reagiraju agresivno. Roditeljima će biti poučno čuti koje sve materijale i postupke odgojitelji koriste za prevenciju odnosno normaliziranje agresivna ponašanja. Za vrijeme predstavljanja, uvijek treba naglasiti što od toga roditelji mogu ponuditi djeci doma. I naglasiti koliko je važno da odgojitelji i roditelji djeluju ne samo u istom smjeru – prema prosocijalnom ponašanju – nego i na sličan način. Dobro je roditeljima reći da nije ništa neobično što ne znaju kako postupati, da je odnos s djecom koja često iskazuju agresivna ponašanja zahtjevan i težak. Roditeljima treba ponuditi i prikladnu literaturu o agresivnom i prosocijalnom ponašanju djece predškolske dobi (Milanović i sur., 2014).

Za bolju zaštitu protiv razvoja agresivnosti kod djece bilo bi poželjno za odgojno – obrazovne ustanove napraviti široku ponudu pomoći, savjetovanja i stručnog usavršavanja. Jer odgojno – obrazovne ustanove imaju središnju ulogu kada se radi o pitanju kako uvesti u obitelj pedagoške spoznaje, odnosno kako pomoći roditeljima u odnosu na njihovu odgovornost za odgoj i obrazovanje njihove djece (Rumpf, 2009).

11. SPOLNA RAZLIKA U AGRESIVNOSTI

Spolna razlika u agresivnosti najistraživanija je spolna razlika. Do druge su godine dječaci fizički agresivniji od djevojčica. Djevojčice se čine odnosno agresivnije od dječaka zato što mnoge djevojčice koriste gotovo isključivo odnosne taktike. Dječaci koriste razne načine nanošenja boli, što god funkcionira u nekom trenutku (Berk, 2015). Poznata razlika između dječaka i djevojčica vidljiva je u ovom primjeru: kada se dječaci sukobe zbog svojih razlika, sastanu se, potuku se, a kada je tučnjava gotova – sve je gotovo. Djevojčice svoju destruktivnu agresivnost izražavaju puno neizravnije – verbalno, odnosno ružnim riječima, a čini se da njihove prepirke nikada ne završe (Juul, 2018). Dječaci, za razliku od djevojčica, provode više vremena igrajući se u većim skupinama. A u većim skupinama natjecanje i težnja za socijalnom dominacijom mogu potaknuti agresivnost (Berk, 2015).

Prisilni odgojni postupci i obitelji u kojima postoji puno sukoba dovode do agresivnog ponašanja, a to će vjerojatnije utjecati na dječake nego na djevojčice. Roditelji češće koriste tjelesno kažnjavanje s dječacima, a to ih potiče da usvoje iste taktike u svojim odnosima. Također svađanje roditelja, iako stimulira agresivnost među svim članovima obitelji, češće aktivira neprijateljski nastrojeno ponašanje kod dječaka. U istraživanju u kojem su dvogodišnjaci čuli ljutitu verbalnu prepirku odraslih dok su se igrali s poznatim vršnjacima u laboratoriju, djevojčice su više pokazivale strašljive reakcije povlačenja i pokrivanja ili skrivanja svojih lica, a dječaci su se upuštali više u agresivna ponašanja usmjerena na svoje suigrače (Cummings, Iannotti i Zahn-Waxler, 1985, prema Berk, 2015).

Stereotipno gledanje da će dječaci biti dječaci može navesti odrasle da progledaju kroz prste ili toleriraju neprijateljski nastrojeno ponašanje dječaka, tako da dječaci dobivaju prešutno odobravanje za fizičku agresivnost, dok je djevojčice potiskuju. Dječaci školske dobi očekuju manje roditeljskog neodobravanja i izjavljuju da se osjećaju manje krivo za agresivnost od djevojčica (Perry, Perry i Weiss, 1989, prema Berk, 2015).

Rana iskustva potiču fizičku agresivnost kod dječaka, a kod djevojčica ih potiču da nađu skrivene, odnosno ispušne ventile za svoje neprijateljski nastrojeno ponašanje. Biološke predispozicije i socijalno poticanje zajednički doprinose spolnim razlikama u agresivnosti.

Jednom kad djeca zamijete velik broj rodnih stereotipa u svom društvu, roditelji i odgojitelji mogu istaknuti izuzetke. Na primjer, mogu organizirati da djeca vide muškarce i žene koji se bave netradicionalnim karijerama i mogu objasniti da interesi i vještine, a ne spol, trebaju

određivati zanimanje osobe. Sa starijom djecom odrasli mogu raspraviti povijesne korijene i trenutačne posljedice rodne nejednakosti, na primjer, zašto je bilo malo žena predsjednica i premijera, zašto očevi rijetko ostaju kod kuće s malom djecom i zašto je teško promijeniti stereotipne poglede na muškarce i žene. Istraživanja pokazuju da će školska djeca koja imaju fleksibilna vjerovanja o tome što dječaci i djevojčice mogu raditi, vjerojatnije zamijetiti slučajeve rodne diskriminacije (Brown i Bigler, 2004, prema Berk, 2015).

Bez obzira što dječaci iskazuju veću količinu agresije od djevojčica, ne postoji razlika u prihvaćenosti dječaka i djevojčica. Različita je razina agresivnosti kod dječaka i djevojčica prihvatljiva kako bi bili poželjni suigrači s drugom djecom u vrtiću (Cakić i Velki, 2014).

ZAKLJUČAK

Djecu treba učiti prosocijalnom ponašanju koje je u suprotnosti s agresivnim ponašanjem. Što djeca više uče pomagati drugima, tješiti druge, brinuti se o drugima, toliko će manje biti agresivna. Sva djeca mogu naučiti kako razgovarati i dogovarati se, kako rješavati sukobe, ukoliko ih odrasle osobe tome podučavaju, i davaju im pozitivan model (<http://www.vrtic-tratincica.zagreb.hr/default.aspx?id=140>).

Roditelji koji kažnjavaju svoju djecu zapravo modeliraju agresivno ponašanje. Djeca koja odrastaju s agresivnim roditeljima, obično i sama postanu agresivna. Pretjerano gledanje televizije također može potaknuti agresivno ponašanje kod djece. Roditelji trebaju djeci ograničiti gledanje televizije, birati programe u skladu s djetetovom dobi. Također, televizijske programe odrasli trebaju gledati zajedno s djetetom, a nakon toga s djetetom razgovarati o onome što se gledalo. Roditelji djetetu trebaju biti dostupni, slušati ga, poticati ga na samostalno rješavanje problema, trebaju što više vremena provoditi s djetetom na kvalitetan način (čitati mu priče i slikovnice, uključivati ga u kućanske poslove u skladu s njegovom dobi, igrati se s djetetom, crtati, slikati, modelirati).

Struktura današnje obitelji razlikuje se od tradicionalne obitelji. Sve je veći broj djece koja odrastaju s jednim roditeljem (Brajša-Žganec i Hanzec, 2015). Djeca koja odrastaju s jednim roditeljem, nemaju veći rizik razvoja agresivnog ponašanja ukoliko žive u skladnim odnosima. Veći rizik razvoja agresivnosti imaju ona djeca koja žive u konfliktnim odnosima (Hetherington i Stanley-Hagan, 1999, prema Brajša-Žganec i Hanzec, 2015).

Pri dolasku u odgojno – obrazovnu ustanovu djeca se suočavaju s puno novih situacija, a one zahtijevaju primjenu raznih vještina. Djeca se suočavaju sa svojim vršnjacima, odgojiteljima, i izgrađuju odnose koji čine osnovu za njihov život, učenjem kompetencija iz područja međuljudskih i intrapersonalnih odnosa (Hicela i Sindik, 2011). Odgojitelji u svome radu trebaju koristiti pozitivne izjave, umjesto negativnih, raditi na razvoju samostalnosti, kooperativnosti, odgovornosti prema stvarima, pozitivne slike o sebi, empatije, sposobnosti prepoznavanja i izražavanja emocija. Svakodnevno djeci treba pružati emocionalnu podršku, stvarati ugodnu atmosferu punu pažnje i razumijevanja, razvijati samokontrolu poštivanjem pravila ponašanja u grupi i poticati razvoj nenasilne komunikacije.

Od velike je važnosti kvalitetna suradnja između odgojno – obrazovne ustanove i obitelji. Roditelji trebaju imati pozitivan stav prema odgojno - obrazovnoj ustanovi i odgojiteljima.

Važna je iskrena i otvorena komunikacija između roditelja i odgojitelja, puna razumijevanja i međusobnog uvažavanja.

Ponekad je odgojiteljima problem kako roditeljima prenijeti zapažanja o djetetu koje se duže vrijeme ponaša agresivno. Roditelji često u poimanju problema takav period smatraju prolaznom fazom, negiraju ga, ignoriraju ga ili čak smatraju normalnim (Kojić, Zeba i Markov, 2015).

Odgojitelji na individualnom tematskom razgovoru s roditeljima prvo trebaju iznijeti pozitivne karakteristike i kompetencije djeteta. Nakon toga na profesionalan i stručan način, argumentirano, određeni problem. Na kraju je potrebno roditeljima ponuditi rješenje, ali i podršku. Ukoliko odgojitelji smatraju da je agresivno ponašanje problem odgojne grupe, bilo bi dobro organizirati komunikacijski roditeljski sastanak (obrazovnu radionicu). Na obrazovnim radionicama roditelji razmjenjuju mišljenja, stavove, iskustva. Cilj obrazovnih radionica je podizanje razine roditeljske kompetentnosti. Važna je dobra pripremljenost odgojitelja za izvođenje komunikacijskih roditeljskih sastanaka, potrebno je dobro istražiti problematiku koristeći stručnu literaturu, i pripremiti evaluacijske liste i letke za roditelje.

LITERATURA

Bašić, J. (1990). Razlike u odnosima roditelja prema predškolskoj djeci koja manifestiraju odnosno ne manifestiraju neke oblike poremećaja u ponašanju. *Defektologija*, 26(1), 69-81.

Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (2005). *Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima*. Zagreb: Alinea.

Bašić, J. (2008). Kompetentnost odgajatelja i prevencija rizičnih ponašanja djece u predškolskim ustanovama. *Kriminalogija i socijalna integracija*, 16(2), 15-27.

Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bezić, Ž. (2005). Ljudsko ponašanje. *Crkva u svijetu*, 40(2), 207-227.

Bouillet, D. i Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga d.o.o.

Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Brajša-Žganec, A. i Hanzec, I. (2015). Obiteljski odnosi i psihosocijalna prilagodba djece u cjelovitim i jednoroditeljskim obiteljima. *Klinička psihologija*, 8(2), 139-150.

Cakić, L. i Velki, T. (2014). Agresivnost i prihvaćenost u skupini djece predškolske dobi. *Život i škola*, 32(2), 15-25.

Đuranović, M. i Opić, V. (2013). Mogućnosti prevencije rizičnih ponašanja djece predškolske dobi. *Magistra ladertina*, 8(1), 101-111.

Essau, C. A. i Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Greenspan, S. I. (2008). *Zahtjevna djeca*. Buševac: Otvorenje d.o.o.

Haug-Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću*. Zagreb: Educa.

Hicela, I. i Sindik, J. (2011). Razlike u prosocijalnom i agresivnom ponašanju djece predškolske dobi, ovisno o učestalosti djetetove interakcije s lutkom. *Paediatrica Croatica*, 55(1), 27-34.

Ilijaš, A., Daniel, G., Hip, T., Rogar, A., Buđanovac, N. (2004). Prikaz preventivnog programa „Modifikacija ponašanja putem igre – MPPI“ i rezultata evaluacije programa. *Kriminalologija i socijalna integracija*, 12(1), 39-62.

Janković, J. i Koren, Z. (2001). Ponašanje i spol djece predškolske dobi. *Kriminalologija i socijalna integracija*, 9(1-2), 11-19.

Jovančević, M., Šprajc Bilen, M., Stojanović-Špehar, S., Jagodić-Rukavina, A., Čalopek Butković, A., Puževski, D., Kolar, J., Ljubić, N., Marn, B., Jelčić Jakšić, S., Husar, K., Petar, S., Koren, M. (2005). *Godine prve: zašto su važne*. Zagreb: SysPrint.

Juul, J. (2018). *Agresivnost! Nov i opasan tabu?* Split: Harfa d.o.o.

Katz, L. G. i McClellan (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa

Kojić, M., Zeba, R., Markov, Z. (2015). Crtež i likovni izraz u otkrivanju i suzbijanju dječje agresivnosti. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, LXI(1), 163-174.

Kranželić, V. i Bašić, J. (2008). Socijalna kompetencija i ponašanje djece predškolske dobi kao osnova preventivnim programima – razlike po spolu. *Kriminalologija i socijalna integracija*, 16(2), 1-14.

Milanović, M., Gabelica Šupljika, M., Starc, B., Jukić Lušić, I., Pleša, A., Rajković, L., Šaravanja, A., Šarić, Lj., Modrić, N., Dragojević, Z., Profaca, B., Žižak, A. (2014). *Pomozimo im rasti*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Nenadić, S. (2002). *Odgov u jaslama*. Imotski: Naklada Potjeh.

Rumpf, J. (2009). *Vikati, udarati, uništavati*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Shapiro, L. E. (2002). *Malo prevencije*. Zagreb: Mozaik knjiga d.o.o.

Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Stošić, J. (2008). Bihevioralni pristup u sprečavanju i uklanjanju nepoželjnih oblika ponašanja i podučavanju djece s autizmom predškolske dobi. *Hrvatska revija za rehabilitaciju istraživanja*, 44(2), 99-110.

Stošić, J. (2009). Primijenjena analiza ponašanja i autizam – vodič kroz terminologiju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45(2), 69-80.

Stošić, J., Lisak, N. i Pavić, A. (2016). Bihevioralni pristup problemima ponašanja osoba s intelektualnim teškoćama i razvojnim poremećajima. *Soc. psihijat.*, 44(2), 140-151.

Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Živković, Ž. (2006). *Agresivnost kod djece*. Đakovo: Tempo d.o.o.

OSTALI IZVORI:

Interni stručni aktiv *Nepoželjna ponašanja u predškolskoj dobi* održan 8. prosinca 2020. u dječjem vrtiću *Travno* u Zagrebu, predavačica Kristina Balubanec, edukacijska rehabilitatorica

Predavanje iz kolegija *Prevenција zlostavljanja i agresivnog ponašanja* održano 17. svibnja 2017. na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, predavačica Tajana Ljubin Golub, prof. dr. sc.

<https://vrtic-tratincica.zagreb.hr/default.aspx?id=140>

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)